

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

_____ (найменування кафедри)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування
«Державні та муніципальні фінанси»
(назва магістерської програми)
**на тему: «ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ:
ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ»**
(назва теми)

Виконавець:

студентка групи М6 ЦЗФН

Балагура Яна Валеріївна _____

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Хомутенко Алла Віталіївна _____

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зі вступом України на шлях демократичних перетворень та наміру приєднатися до Європейської спільноти, місцеві бюджети України, як вагома ланка фінансової системи, зазнають трансформації та реформування. Децентралізаційні процеси, розпочаті згідно вимог Європейської хартії місцевого самоврядування, зумовлюють все більшого посилення ролі регіонів в соціально-економічному розвитку держави та піднесенні добробуту населення, шляхом максимального наближення до принципу самофінансування та фінансової автономії адміністративно-територіальних утворень.

Особливої актуальності набувають проблеми забезпечення місцевих органів влади фінансовими ресурсами адекватними новим завданням, які поставлені перед ними. Невідповідність дохідної бази місцевих бюджетів їх повноваженням та потребам зумовлює значну залежність від трансфертів, спричиняє формування місцевих бюджетів за принципом мінімальної бюджетної забезпеченості і нестачу коштів на фінансування прискореного економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. У цьому контексті виникає необхідність оптимізації доходів місцевих бюджетів та пошуку резервів їх зростання.

Саме це все обумовило вибір теми магістерської роботи.

Питання оптимізації місцевих бюджетів знаходяться в центрі уваги багатьох фахівців, зокрема: О.Василика, В.Гейця, М.Долішного, Б.Кваснюка, Т.Ковальчука, В.Кравченка, В.Лагутіна, І.Луїної, В.Опаріна, В.Федосова, Н.Чумаченка, А.Чухна, С.Юрія. Також, проблематика місцевих бюджетів займає важливе місце в дослідженнях зарубіжних вчених: А.Вагнера, Р.Гнейста, К.Рау, Л.Штейна, Р.Аграноффа, Дж.Аронсона, Ш.Бланкарта, Р.Джекмена, Р.Майсгрейва, Ю.Немеца, У.Оутса, М.Перлмана, Г.Райта, П.Рассела, Ч.Тібо, К.Фостера, Дж.Хіллі, С.Чапкової, А.Шаха та інших.

Незважаючи на велику кількість дослідників у сфері фінансового забезпечення місцевих органів місцевої влади, досі до кінця не вирішеними залишаються питання оптимізації доходів місцевих бюджетів.

Мета магістерської роботи полягає у дослідження соціально-економічної сутності доходів місцевих бюджетів та розроблені пріоритетних напрямків їх оптимізації. Поставлена мета зумовила вирішення таких основних **завдань**:

- дослідити соціально-економічну роль місцевих бюджетів;
- визначити сутність та класифікацію доходів місцевих бюджетів;
- розглянути принципи формування доходів місцевих бюджетів;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів України;
- провести моніторинг податкових надходжень до місцевих бюджетів України;
- оцінити рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів України;
- розглянути зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та обґрунтувати можливості його адаптації до вітчизняної практики;
- запропонувати шляхи вдосконалення механізму формування доходів місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є система економічних відносин, що виникають у процесі формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації процесів в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади формування доходів місцевих бюджетів України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові розробки зарубіжних та вітчизняних науковців щодо сутності, ролі та функцій місцевих бюджетів. У роботі було використано діалектичний, емпіричний та логічний методи наукового пізнання при дослідженні сутності поняття «місцеві бюджети» і «доходи місцевих бюджетів», їх ролі, призначення і місця в економіці. Історичний метод використано для дослідження ретроспективи становлення місцевих бюджетів. Статистичні методи дослідження було використано для дослідження функціонування місцевих бюджетів, а саме: метод порівнянь - для аналізу фактичних показників виконання місцевих бюджетів за доходами, метод динамічних порівнянь та графічного зображення кількісних величин - для аналізу показників доходів місцевих бюджетів. Причинно-наслідковий аналіз використано для з'ясування причин та факторів, що призвели до неефективного функціонування інституту місцевих бюджетів.

Інформаційною базою дослідження були законодавчі та нормативні акти України, Міністерства фінансів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, монографії та періодичні видання.

Структура роботи. Диплом складається з вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури.

Обсяг магістерської роботи складає 135 друкованих сторінки. Наглядно теоретико-організаційні та практичні засади формування доходів місцевих бюджетів представлено 11 таблицями та 26 малюнками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **«Теоретико-організаційні засади формування доходів місцевих бюджетів»** розкриваються теоретико-організаційні засади формування доходів місцевих бюджетів шляхом з'ясування соціально-економічної ролі місцевих бюджетів, сутності та класифікації доходів місцевих бюджетів, принципів та порядку формування доходів місцевих бюджетів.

У другому розділі **«Практика формування доходів місцевих бюджетів в Україні»** увагу приділено практиці формування доходів місцевих бюджетів в Україні. Проаналізовано динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів, проведено моніторинг податкових надходжень до місцевих бюджетів. Оцінено рівень децентралізації доходів місцевих бюджетів.

У третьому розділі **«Напрями оптимізації формування та резерви зростання доходів місцевих бюджетів України»** досліджено світовий досвід формування доходів місцевих бюджетів та запропоновані шляхи його адаптації до вітчизняної практики. Визначено напрями вдосконалення механізму формування доходів місцевих бюджетів в Україні, які сприятимуть їх оптимізації. Визначені резерви збільшення доходів місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновки, які розкривають ступінь досягнення поставленої мети, теоретичне й практичне значення роботи.

1. Місцевим бюджету як економічній категорії та бюджету взагалі, притаманні наступні ознаки: історичність, плановість, юридичний характер, терміновість, грошова форма, розподільчий, політичний та стратегічний характер, періодичність, комплексність, соціальна спрямованість.

Економічна сутність місцевих бюджетів проявляється в їх призначенні (формування грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих органів влади; розподіл і використання цих фондів між галузями народного господарства; контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств та організацій, підвідомчих цим органам влади), основою якого є забезпечення та фінансування соціально – економічного життя регіону та його піднесення. Місцеві бюджети, як матеріальна основа діяльності органів місцевого самоврядування, виступають фінансовою платформою виконання цими органами своїх функцій та завдань, поставленими перед ними державою та громадянами відповідної території.

2. Доходи місцевих бюджетів – це визначені законом і встановлені щорічними актами про бюджет грошові надходження, що отримуються за рахунок податкових, неподаткових та спеціальних надходжень, а також трансфертів (дотацій, субвенцій), які є необхідними для забезпечення виконання завдань та реалізації функцій, покладених на органи місцевого самоврядування у межах Конституції та законів України. В основу їх класифікації доцільно покласти такі ознаки: мету та порядок їх утворення, юридичну форму надходжень, економічну природу та джерела їх утворення.

3. Принципи формування дохідної частини місцевих бюджетів – це обумовлені, перш за все, самою природою місцевої влади вихідні начала, ідеї, засади, що знаходяться в основі організації та діяльності територіальних громад, населення, представницьких органів, які ним (ними) формуються, органів виконавчої влади на місцях, тобто тих, хто задіяний у процесі управління місцевими матеріальними та фінансовими ресурсами. До принципів формування дохідної бази місцевих бюджетів відносять:

- принцип достатності ресурсів – при розмежуванні повноважень ресурси, які передаються органам місцевого самоврядування, мають бути адекватними та співрозмірними із тими завданнями, що стоять перед цими органами;

- принцип обмеженості ресурсів підвідомчої органу влади території – йдеться про те, що при розподілі ресурсів необхідно перш за все використовувати ті з них, що наявні на цій території (у цієї території), на території, що підвідомча відповідними органам влади (органам місцевого самоврядування);

- принцип інфраструктурної цілісності. Цей принцип вимагає комплексного підходу до питання наділення органів влади ресурсами, виходячи із кола предметів відання, що визначені для них Законом «Про місцеве самоврядування в Україні».

Також формування дохідної частини місцевих бюджетів здійснюється на принципах самостійності, фінансової підтримки з боку держави, гласності, публічності, прозорості.

4. Підсумовуючи результати проведеного аналізу структури та динаміки доходів місцевих бюджетів показали, що надходження до місцевих бюджетів України за останні п'ять років були нестабільними, що обумовлено як політичною та соціально-економічною нестабільністю, так і змінами у бюджетному та податковому законодавстві. Так, зокрема, обсяги фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні місцевих органів влади, в абсолютному значенні постійно зростають, виняток становив 2014 р. Водночас, частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) була нестабільною та коливалася за період з 2008 р. по 2016 р. від 18,5% - у 2015 р. до 25,6% - у 2010р. Суттєво зменшилась частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті у 2011р. та 2015 р. у порівнянні з 2010 р. та 2014 р. відповідно, що, на нашу думку, в першу чергу, обумовлені нестабільною політичною ситуацією в країні та наслідками економічної кризи. Крім того, у 2011 та 2015 рр. відбулись суттєві бюджетні та податкові зміни. Зокрема у 2011 р. із впровадженням Податкового кодексу було скасовано ряд податків та зборів (наприклад податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів), які надходили до місцевих бюджетів. Натомість, у вигляді компенсації місцевим бюджетам була надана субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг. Таким чином у цей період місцеві бюджети стали більш залежними від державного бюджету.

Частка неподаткових надходжень у 2015 р. зросла до 18,4%. За цей період такі надходження зросли на 64,4% та склали 20,1 млрд. грн., що відбулось за рахунок збільшення власних надходжень бюджетних установ на 5,7 млрд. грн. або на 59,5% у порівнянні з 2014 роком. Зауважимо, що у 2016 р. приріст неподаткових надходжень становив лише 8,1% у порівнянні з попереднім роком. Таке уповільнення темпів зростання неподаткових надходжень відбулось на фоні зменшення власних надходжень бюджетних установ – на 3,3%, які за цей період склали 14,8 млрд. грн. проти 15,3 млрд. грн. у 2015 р.

5. У структурі доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) основна питома вага належить податковим надходженням. Саме тому необхідно дослідити динаміку та структуру їх надходжень. Водночас, податкові надходження не були стабільними – найбільший приріст таких надходжень спостерігався у 2016 р. та склав 49,6% у порівнянні з попереднім роком, а найменший – у 2014 р. -4,2%. У структурі податкових надходжень місцевих бюджетів все ще переважає податок на доходи фізичних осіб (57% у 2016 р.), незважаючи на бюджетні новації 2015 р. Загалом державна політика в сфері розподілу податку на доходи фізичних осіб між місцевими та державним бюджетом України протягом 2012-2016 рр. була неоднозначною. Протягом 2012-2016 рр. ПДФО був джерелом наповнення місцевих бюджетів, частка надходжень від якого коливалась від 61,9% в 2014 р. до 45,6% в 2015 р.

На другому місці за обсягом надходжень до місцевих бюджетів місцеві податки та збори, які у структурі податкових надходжень склали 6,7% - у 2012

р. до 13,7 – у 2016 р., при цьому спостерігається стабільна тенденція до їх збільшення, що обумовлюється віднесенням до складу місцевих податків на майно взагалі та плати землю зокрема. Надходження від неї суттєво зросли за рахунок проведення грошової оцінки землі, її індексації, збільшення розмірів ставок. Так, наприклад, коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та перелогів) за 2015 рік становив 1,2, а для земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення – 1,433. Тобто плата за землю лише за рахунок коефіцієнта індексації зросла на 20% та 43,3% відповідно. У результаті зазначеного у 2016р. надходження плати за землю до місцевих бюджетів збільшилися на 57,3% у порівнянні з попереднім роком. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки відіграє значно меншу фіскальну роль у порівнянні з надходженнями плати за землю, що обумовлено, на нашу думку, недоліками у механізмі його справляння цього податку.

Дослідження показують, що попри кризові явища в економіці п'ятий рік поспіль продовжується зростання обсягів надходжень єдиного податку від суб'єктів малого підприємництва. Таке зростання відбулося, зокрема, через збільшення кількості платників податку – фізичних осіб чому сприяло: підвищення з 2015 р. максимального порогу доходу до 300 тис. грн (у 2 рази), що дозволило фіз. особам обрати першу групу єдиного податку; зменшення майже в 2 рази відсоткових ставок – з 3 (5)% до 2% у разі сплати ПДВ та з 5 (7)% до 4% без сплати ПДВ. Ще однією причиною збільшення обсягу цих надходжень стало віднесення до платників єдиного податку сільськогосподарських товаровиробників.

6. З метою встановлення реального рівня бюджетної децентралізації в Україні нами було проаналізовано стан міжбюджетних відносин. Як показав проведений аналіз за 2012-2016 рр., місцеві бюджети наповнюються переважно за рахунок міжбюджетних трансфертів. Варто зауважити, що вони, не дивлячись на реформи міжбюджетних відносин та фінансову децентралізацію, з кожним роком збільшуються. Ми припускаємо, що це пов'язано з інфляційними та девальваційними процесами, а також передачею значних ресурсів на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Так, у 2016 році, порівняно з 2012 роком, трансферти місцевих бюджетів зросли на 57,4% або на 71,5 млрд. грн. Як наслідок, хоча власні доходи місцевих бюджетів і зростають, в середньому громади 53 копійки з кожної витраченої у 2016 р. гривні отримали від держави. Це означає, що місцеві бюджети не мають достатніх власних ресурсів для виконання покладених на них завдань, а є дотаційними.

У 2016 р. доходи ОТГ без врахування офіційних трансфертів на душу населення були більшими на 840 грн, порівняно з територіальними громадами, які не об'єдналися. Основною причиною цього стала зміна перерозподілу ПДФО на користь бюджетів ОТГ. Водночас, по всім іншим податковим та неподатковим надходженням бюджети ОТГ поступаються громадам, які не пройшли процес укрупнення (за виключенням акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів та рентної плати за користування надрами).

7. Досвід країн Східної Європи свідчить про вдалі результати проведення реформ фінансових фінансів, що полягають передусім у наданні автономії місцевим органам влади та розширенні власних доходів. Цьому зв'язку вважаємо необхідним посилення забезпечення самодостатності місцевих бюджетів. Фінансова спроможність територіальних громад є важливим критерієм виокремлення нових територіальних одиниць у ході проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Територіальна громада повинна бути спроможною акумулювати необхідні кошти не тільки для забезпечення життєдіяльності, але і для власного розвитку. Крім того, зарубіжний досвід визначає можливість фіскальної децентралізації шляхом децентралізації видатків (надання ресурсів на виконання певних функцій); доходів (закріплення за територіальними колективами права на певні доходи та на встановлення їх розміру); а також процесуальну і організаційну самостійність із використання коштів. Позитивним прикладом для правової системи України можуть слугувати розгорнуті й структуровані переліки доходів місцевого самоврядування європейських країн, що забезпечують дійсне наповнення місцевих бюджетів. Існуючі в європейських державах моделі фінансової децентралізації передбачають не лише наділення територіальних колективів ресурсами, але й впровадження дієвих механізмів нагляду і контролю за діяльністю органів самоврядування у бюджетно-фінансовій сфері з боку державних органів (органів виконавчої влади або ж незалежних аудиторів), а також ефективних форм відповідальності і санкцій.

8. Проблема недостатньої забезпеченості місцевих громад адекватними фінансовими ресурсами, що розширюються внаслідок децентралізації, є спільною для багатьох країн, що розвиваються. Тому загальний тренд полягає в поліпшенні умов для мобілізації місцевих ендегенних ресурсів, в т.ч. на засадах муніципально-приватного партнерства, сприятливості місцевого оподаткування, інфраструктурні інвестиції громади, інформаційну та правову підтримку тощо. Цілісність реформи децентралізації забезпечуватиметься через впровадження ринкових принципів управління власністю громад та через розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо отримання доходу від користування надрами, земельними ресурсами, оподаткування нерухомого майна тощо.

Провідним процесом досягнення сталого розвитку громад в Україні є децентралізація влади та фінансів, яка відбувається через утворення об'єднаних територіальних громад і наділення громад додатковими повноваженнями у регулюванні питань місцевого розвитку. Головний ухил у реформі децентралізації зроблено на децентралізації повноважень та ресурсів як між органами місцевого самоврядування, так і між різними рівнями територіальної організації влади.

АНОТАЦІЯ

Балагура Я. В. «Доходи місцевих бюджетів України: оптимізація формування та резерви зростання».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 072«Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою професійного за спрямування «Державні та муніципальні фінанси». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2017.

У роботі розглядаються теоретичні засади формування доходів місцевих бюджетів. Здійснено аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів в цілому та податкових надходжень зокрема. Проведено оцінювання рівня децентралізації доходів місцевих бюджетів України. Досліджено зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та обґрунтовано можливості його адаптації до вітчизняної практики. Визначено напрями оптимізації формування та резерви зростання доходів місцевих бюджетів в Україні.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, доходи від операцій з капіталом, неподаткові надходження.

ANNOTATION

Balagura Ya., «Revenues of local budgets of Ukraine: optimization of formation and growth reserves».

Qualifying work on obtaining a master's degree in the specialty «Finance, Banking and Insurance» under the master's program «State and local finance». – Odessa National Economics University. – Odessa, 2017.

The paper considers the theoretical basis for the formation of local budget revenues. Analysis of the dynamics and structure of local budget revenues in general and tax revenue in particular. An estimation of the level of decentralization of incomes of local budgets of Ukraine was conducted. The foreign experience of forming local budget revenues is investigated and possibilities of its adaptation to domestic practice are substantiated. The directions of optimization of formation and reserves of growth of incomes of local budgets in Ukraine are determined.

Keywords: local budgets, local budget revenues, tax revenues, income from capital operations, non-tax revenues.